

Тибор Живковић

ДВА ПИТАЊА ИЗ ВРЕМЕНА ВЛАДАВИНЕ КРАЉА БОДИНА

Подаци о догађајима из владавине краља Бодина познати су на основу Летописа Попа Дукљанина, Ане Комнине и дубровачких аналита. Њиховим сучељавањем могуће је утврдити степен веродостојности вести које пружају. Опис Бодиновог освајања Драча и нешто доцније опсаде Дубровника, дато у Летопису, може се проверити код византијских и дубровачких писаца. Такође, одговор на питање о опсади Дубровника доводи до решења веома важног проблема дужине Бодинове владавине, односно тачне године његове смрти.

Да ли је дукљански краљ Бодин заузео Драч 1085. године?

Драч, византијска капија на западу према норманској јужној Италији, прешао је у посед Роберта Гвискарда фебруара 1082. године.¹ Ратне операције које су потом вођене на подручју северне Албаније, Македоније и Тесалије, описала је веома подробно византијска принцеза Ана Комнина.² У склопу њеног излагања о норманско-византијским сукобима налазе се и вести о дукљанским владаврима. Први пут у пролеће 1081. године Ана Комнина помиње да Дукљом владају Михаило и Бодин,³ а затим у октобру исте године, када је под Драчем дошло до битке између Нормана и Византинаца, наводи искључиво Бодина као главара Далмата (Срба), па би требало разумети да је Михаило између априла и октобра 1081. године преминуо.⁴

Бодиново војно деловање забележено код Ане Комнине показује да је он био веома несигуран савезник Алексија I Комнина (1081–1118). Већ пре битке

¹ Guillaume de Pouille, *La Gesta de Robert Guiscard*, ed. M. Mathieu, Palermo 1961, 228.450–230.503 (= Guillaume); Anne Comnène Alexiade, I–III, ed. B. Leib, Paris 1937–1945, II, 7.10–8.1 (= Alexiade). Међутим, Lupi Protospatrii Annales, MGH SS V, ed. G. Pertz, Hannoverae 1829, 61.11–13, ставља пад Драча у јануар 1082. године.

² Alexiade II, passim.

³ Alexiade I, 60.16–17; 138.27–29. Упор. Византијски извори за историју народа Југославије III, уред. Г. Острогорски — Ф. Баршић, Београд 1966, 376–377 (= ВИНЈ III).

⁴ Alexiade I, 155.20–23; 162.24–163.5; II, 60.14–16; ВИНЈ III, 379.

код Драча Бодин је послао снаге да узнемиравају Нормане,⁵ али је коначну одлуку на чијој ће страни бити у даљем току рата очигледно донео у октобру исте године, када је напустио бојно поље под бедемима Драча и препустио Византинце њиховој жалосној судбини.⁶

Следеће вести које се код Ане Комнине односе на Бодина налазе се у једном одељку у коме се наводи како је Јован Дука, шурак цара Алексија, био послат у Драч са јаком војском, „колико да чува Драч толико да поведе борбу са Далматима“, односно Бодином, који је свакодневно нападао градове/трговишта најближе Далмацији и прикључивао их својим поседима. С друге стране, Јован Дука је преотео „многе тврђаве“ које су биле под Вуканом, да би на крају тешко паразито и заробио самог Бодина.⁷

Последњи пут Ана Комнина помиње Бодина 1091. године, када је цар Алексије Комнин дознао да се Бодин и Далмати спремају да прекрше уговоре и да крену против Византије.⁸ У даљем излагању Ана пише о Вукану и сукобу са њим, док Бодина у своме делу више не помиње.

Летопис Попа Дукљанина такође говори о Бодиновој владавини. У кратком прегледу његових основних политичких делања, Поп Дукљанин веома шкрто троши речи на овог владара, а када то чини, осликава га најтамнијим бојама. Бодин је за Попа Дукљанина кривоклетник и братоубица.⁹ Он је, „заборавивши добротинства и не одржавши верност“, развластио свога стрица Радослава и његове синове, насилно преузевши врховну власт у Дукљи.¹⁰ Овакав став писца је сасвим јасан када се има у виду да он пише у време када Дукљом управљају управо потомци лозе о коју се Бодин тако тешко огрешио. Пошто је испричао како је на почетку своје владавине Бодин протерао свога стрица Радослава у Травунију и како се уз помоћ епископа на крају измирио са сродницима, Поп Дукљанин даље своди Бодиново политичко деловање. Бодин је тада заузео Рашку и Босну и тамо поставио вазалне владаре — Вукана и Марка у Рашкој, а кнеза Стефана у Босни.¹¹ Потом, после смрти Роберта Гвискарда, узео је Бодин

⁵ Alexiade II, 60.14–16. Овај одељак је у коментарима ВИНЈ III, 382–383, погрешно датиран у 1083. годину. Наиме Ана Комнина, осврћући се на претходне догађаје говори како су неки (официри) пребавивали цару да је рано започео рат са Робертом и да је борбу требало да започне касније и да би тада лако победио Нормане јер је Роберт био стално узнемираван од „Арбанаса и оних из Далмације које је послао Бодин.“ Стога, ови догађаји се односе на другу половину 1081. године, како је истакнуто и у Историји српског народа I, уред. С. Ђурковић, Београд 1994, 194, нап. 30 (= ИСН).

⁶ Alexiade I, 162.23 = 163.5; ВИНЈ III, 379.

⁷ Alexiade II, 115.10–20; ВИНЈ III, 383. Вукана помиње и Летопис Попа Дукљанина као владара Рашке кога је на власт поставио Бодин као свога вазала; упор. Ljetopis Popa Dukljanina, уред. V. Mošin, Zagreb 1950, 96–97 (= Ljetopis).

⁸ Alexiade II, 147.6–7; ВИНЈ III, 384.

⁹ Ljetopis, 98, „...et coram praesentia parentum suorum et iungens periurio homicidium.“

¹⁰ Ljetopis, 96, „Bodinus oblitus est bonorum, quae ei fecerat rex; in fide non stetit...“

¹¹ Ljetopis, 96–97. Нешто другачије, Il Regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni Historia di don Mavro Orbin Ravseo abbate melitense, Pesaro 1601, 233 (= Orbin), који напомиње да је Рашку Бодин поделио на две жупаније, у једној је поставио Вукана, а у другој Марка. Занимљив је и Орбинов запис на маргини да је у другим изворима овај Марко познат под именом Мавро. Међутим, данас сачувани извори не садрже податак о овом Мавру.

од Франака „који беху у Драчу и целој земљи драчкој, целу драчку земљу и сам град Драч. Кад потом склопи са царем мир, врати му град.“¹²

Податак да је Бодин заузео Драч нема потврду у савременим изворима. Изузетак чини један запис на маргини рукописа Хронике дужда Андрије Дандола, који као да је заснован на познавању онога што пише Поп Дукљанин. Наиме, после смрти Роберта Гвискарда „*nunc Bodinus rex Raxie Durachium accepit, et postea pace cum imperatore constantinopolitano composita, illi urbem reassignavit.*“¹³ Ф. Шишић је убедљиво показао да је дужд Андрија Дандоло познавао Дукљаниново дело, посебно на основу помињања легендарног краља Светопелека, тако да овај податак о Бодиновом освајању Драча по свој прилици не стоји независно већ је настао под утицајем Летописа Попа Дукљанина.¹⁴

Уколико бисмо се држали дословног излагања Попа Дукљанина о ономе што он пише о првим годинама Бодинове владавине, дошли бисмо до закључка да у хронолошком смислу не постоји несклад у његовом излагању и да је веома блиско ономе што пише Ана Комнина. Наиме, именоване Вуканове за великог жупана Рашке пада током или нешто после 1082. године, а Ана Комнина Вукана изричито помиње у време ратовања Јована Дуке 1085–1090. године. Ана под 1091. годином пише да је Бодин намеравао да прекрши мировне уговоре, а Поп Дукљанин каже да је Бодин склопио мир са царем и предао му Драч и целу драчку земљу после 1085. године, односно смрти Роберта Гвискарда. У византијском извору није забележено када је Бодин склопио мир са Алексијем, док је код Попа Дукљанина дата релативна хронологија — после смрти Роберта Гвискарда (17. јул 1085).

Ана Комнина, која је велики део свога дела посветила опису борби око Драча и уопште са Норманима, прилично штеди речи описујући како је и када Драч коначно прешао у византијске руке. Читав догађај представљен је као дело дипломатске вештине цара Алексија. Наиме, будући да су у Цариграду живели Млечани и Амалфићани, цар је преко њих упутио њиховим сународницима у Драчу писмо у којем је тражио предају града нудећи им очување слободе (што се вероватно односило на неке трговинске повластице). Наводно су Млечани и Амалфићани у Драчу изашли царевој молби у сусрет и предали му град.¹⁵

Било би веома занимљиво открити због чега онда млетачки извори не знају за ту предају града, коју су извршили управо њихови сународници. О томе не зборе ни други савремени извори или документи из Италије. Постоје, дакле, само два сведочанства о предаји Драча 1085. године. Једно је сачувано код Попа Дукљанина и проглашено је у историографији за легендарно,¹⁶ док је друго, оно код Ане Комнине, углавном прихваћено као веродостојно.

¹² Ljetopis, 97.

¹³ Andreae Danduli ducis Venetiarum Chronica per extensum descripta aa. 46 — 1280 d. C., ed. E. Pastorello, Bologna 1939, 219.

¹⁴ Ф. Шишић, Летопис Попа Дукљанина, Београд–Загреб 1928, 57, нап. 22а.

¹⁵ Alexiade II, 56.23–57.11.

¹⁶ У историографији се податак да је Бодин заузео Драч углавном одбацује; упор. К. Јиречек, Историја Срба I–II, Београд 1952, I, 137 (= *Јиречек*, Историја); ИСН I, 194, нап. 32; ВИНЈ III,

Нема сумње да је цар Алексије за своје дуге владавине показао велики дипломатски дар — то је толико пута наглашено у самој Алексијади, па би Анино излагање о писмима Млечанима и Амалфићанима требало узети као веома извесно. Питање је, међутим, колико је ова дипломатија била делотворна. Када је Роберт Гвискард изненада умро, једине веће војне снаге у суседству некадашње драчке теме, биле су Бодинове. Ова околност могла је пресудно да утиче на Бодинову одлуку да покуша да заузме град. Што се тиче заузимања саме области града Драча у то готово да не може да буде никакве сумње. Управо из тог разлога послат је Јован Дука са „великом војском“ у Драч, „да га брани“, јер је Бодин свакодневно прикључивао утврђења ове области својим поседима.

Према казивању Ане Комнине, неспорно је да је Бодин извршио одређена освајања византијске територије у области Драча. Тако је и податак Летописа Попа Дукљанина сасвим у складу са овим Аниним описом. Остаје нејасно да ли је Бодин успео, користећи пометњу Нормана после смрти Роберта Гвискарда, да заузме и сам град Драч.

Требало би обратити пажњу и на Анин опис пада Драча у руке Нормана 1082. године. Византијска принцеза пише да се после битке под бедемима Драча октобра 1081. године, Драч нашао у веома тешкој ситуацији. Нормани су, продревши у унутрашњост, заузели Главницу и Јањину, а њихове трупе потпуно су блокирале сам Драч. Странци у граду, Амалфићани и Млечани, видевши сву несрећу коју је доживео цар, неумитни масакр који им прети, повлачење флоте, намеру Роберта Гвискарда да настави опсаду и у пролеће, окупили су се и размотрили шта им ваља чинити. Један Амалфићанин је, пошто је одлучено да град буде предат Роберту Гвискарду, отворио капије норманском војводи.¹⁷ Виљем Апулски, савременик збивања, пише да је град предао извесни Доминик, Млечанин, преко неименованог грађанина Барија који је са Робертом Гвискардом преговарао о условима предаје.¹⁸ Ана Комнина помиње да је после Алексијевог пораза под зидинама Драча у октобру 1081. године, заповедништво над драчком тврђавом поверено Млечанима, док је заповедник града био извесни Албанац Комискорт.¹⁹

Сучељавањем латинских и византијских извора, Виљема Апулског и Ане Комнине, може се закључити да је Драч Норманима предао један од вођа Млечана који су чували тврђаву. Његово име, Доминик, сачувано је код латинских писаца, док је код Ане ову предају извршио један Амалфићанин. Суштина оба исказа је да су град предали странци који су живели у Драчу. За норманске писце били су то Млечани, док су код Ане у питању Амалфићани. У сваком случају појединости о предаји града различите су, а поверење би требало указати норманском, односно латинском писцу, који је савременик збивања. Можда је и

383, нап. 26, где је наведена и старија литература. С друге стране, Историја Црне Горе I, Титоград 1967, 397 (*Ј. Ковачевић*), изгледа да ово заузеће Драча ипак приписује Бодину.

¹⁷ Alexiade II, 7.4–8.1.

¹⁸ Guillaume, 228.450–466.

¹⁹ Alexiade I, 168.12–17.

повеља цара Алексија Млечанима од маја 1082. године, којом су они стекли веома важне трговачке повластице у Царству,²⁰ била између осталог, изнуђена и овом предајом града Норманима управо од стране Млечана, како би се у будућим норманско-византијским сукобима Млечани снажније везали са Византију. Моћна флота Млетака играће у овом сукобу пресудну улогу.

Анализом писања Ане Комнине о паду Драча 1082. године и његовом поновном враћању под византијску власт 1085. године, може се закључити да принцеза није била у потпуности обавештена о појединостима предаје града, како 1082. тако и 1085. године. Ћутање млетачких извора о предаји Драча Византији додатно доводи у сумњу исказ Ане Комнине о предаји града цару Алексију. Суштина која се пробија кроз исказе латинских и византијских извора јесте да је Драч у оба случаја предат после преговора, без борбе.

Була антипапе Климента III од 8. јануара 1089. године, упућена архиепископу дукљанске цркве Петру, а на захтев Бодинов, *regis Sclavorum gloriosissimi*, одређује опсег новоуспостављене архиепископије. Тако су под управу архиепископа Бара одређене следеће епископије: Котор, Улцињ, Свач, Скадар, Дриваст, Полат (тј. Пилот), Србија, Босна и Травунија.²¹ На основу ове папске буле може се закључити да је Бодин проширио границе своје државе на северни део драчког темата, будући да су епископије Улцињ, Свач, Дриваст, Скадар и Пилот, раније (971–976) припадале драчкој архиепископији.²² Освајања према Србији и Босни, извршена пре 1089. године, такође су овом повељом потврђена. Ипак, Љеш, који је лежао између Скадра и Драча, овом булом није обухваћен, па се може закључити да су јужне границе Бодинове државе биле још увек прилично удаљене од Драча. На основу писања Ане Комнине, Бодин је у то време био у готово непрекидном сукобу са дуком Драча и погранични положај јужних епископија несумњиво указује на то куда је отприлике текла граница између драчке теме и Дукље. Тако и ова повеља антипапе Климента III допуњује писање Попа Дукљанина да је Бодин после смрти Роберта Гвискарда вратио цару драчку област, јер је најјужнија епископија под његовом контролом била Скадар, док је Љеш остао у византијском поседу. Такође, једна од тековина Бодинових освајања према теми Драч био би Улцињ, који је раније несумњиво био део ове теме.

Питање је да ли је Бодин само истакао претензије на поменуте епископије, како је то мислио Ф. Шишић, или је заиста ове градове подвргао својој вла-

²⁰ Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia, ed. L. Thallóczy — C. Jireček — E. Sufflay, vol. I, Vindobona 1913, № 67 (=Acta Albaniae I).

²¹ Acta Albaniae I, № 68. О веродостојности ове повеље видети, *J. Калић*, Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године, Сава Немањић — свети Сава, историја и предање, уред. С. Ћирковић, Београд 1979, 46–47, са наведеном старијом литературом.

²² Епископије, Скадар, Дриваст, Полат (Пилот) и Бар, биле су у време цара Јована Цимијскија (971–976) под архиепископом Драча; упор. Notitiae episcopatum ecclesiae constantinopolitanae, ed. J. Darrouzès, Paris 1981, 10.613–615, 618 (= Notitiae). Нотиција 12, која би требало да је из времена почетка владавине Алексија I Комнина не бележи епископије под архиепископом Драча; упор. Notitiae, 12.42.

сти.²³ Будући да Климент III напомиње како одређује опсег барске архиепископије на захтев краља Бодина, чини се сасвим извесним да је Бодин тражио потврду за оно што је у том тренутку заиста имао под својом контролом.²⁴ Пошто су у његовом захтеву и градови који су некада потпадали под драчку архиепископију, то би могла бити потврда речи Ане Комнине да је Бодин непрекидно освајао и својим поседима прикључивао градове који су припадали Византији. Према писању Ане Комнине, та освајања су се одиграла између 1085. и 1090. године. На основу датума издавања буле Климента III (8. јануар 1089. године), јасно је да је Бодин ова освајања извршио пре истека 1088. године, када је најкасније могао да пошаље своје захтеве папи у Рим.

Анализа свих расположивих извора који говоре о Бодиновој спољној политици првих година његове владавине не може да пружи коначан одговор на питање да ли је Бодин после смрти Роберта Гвискарда (17. јул 1085) успео да заузме и сам град Драч. Веома је извесно да је заузео северне области драчке теме. Није немогуће да је Бодин искористио пометњу код Нормана, која је настала после смрти Роберта Гвискарда, о чему пише Виљем Апулски.²⁵ Наиме, у том тренутку једине веће војне снаге у суседству Драча могле су бити само Бодинове. Један краткотрајан поход према југу у другој половини 1085. године, могао је Бодина да одведе све до бедема Драча, али не и до освајања града. Није немогуће да је он тада преговарао о предаји Драча. Слом Нормана лишио је и Бодина јаког савезника, тако да би он у сукобу са Византијом остао прилично усамљен. Ипак, током рата 1085–1090. године, Бодин је, заједно са Вуканом, наставио своју агресивну политику, која је окончана његовим војним поразом и заробљавањем. Већ 1091. године Ана Комнина бележи да је Бодин намеравао да прекрши мировне уговоре, па је отуда јасно да је Бодин склопио мир са Византијом око 1090. године, када је и био заробљен. Највероватније је у питању исти онај мир о којем кратко пише Поп Дукљанин. У том случају одредбе мировног уговора биле су веома јасне — Бодин је Византији морао да врати области које је запосео у драчком темату. Стога се и излагање Попа Дукљанина о Бодиновој владавини, пре него што је кренуо на Дубровник, може закључити 1090. годином.

Када је дукљански краљ Бодин ојседао Дубровник?

Подаци о Бодиновој опсади Дубровника налазе се у Летопису Попа Дукљанина и код дубровачких анализата. Оба извора постоје у две основне верзије. Летопис Попа Дукљанина у Ватиканској и Београдској редакцији из средине XVII века, као и у Орбиновој италијанској редакцији из 1601. године, док су дубровачки анализата сачувани у две варијанте, тзв. Аноним и Анали Николе Ра-

²³ Шишић, Летопис, 80, нап. 53.

²⁴ Помен Србије и Босне у овој папској були сасвим је у складу са хронологијом Бодинових освајања ових области — највероватније 1083. године.

²⁵ Guillaume, 256.375–390.

њине.²⁶ Подаци обе групе извора међусобно се разликују, као што се у одређеним појединостима разликују подаци унутар ових скупина. У историографији је овај догађај углавном остао занемарен, па чак проглашаван и за легендаран.²⁷

Поп Дукљанин пише да је Бодин, када је умро Роберт Гвискард, узео од Нормана драчку област и сам град Драч;²⁸ пошто је склопио мир са царем и предао му ове тековине, почео је, на наговор жене Јаквинте, да размишља о уклањању својих рођака који су могли да угрозе престо његовим синовима. Када су Бранислав, син Бодиновог стрица Радослава, и његов брат Гојислав и син Предихна, једном приликом дошли код њега у Скадар, Бодин их је, на Јаквинтино наваљивање, ухватио и утамничио. Преостали синови краља Радослава и њихова деца, дознавши за овај чин, одлучили су да се склоне у Дубровник где су приспели са 400 људи под оружјем.²⁹ Сазнавши то Бодин се упутио под Дубровник и отпочео опсаду града. Током борби под бедемима, опседнути су чинили не мале штете Бодиновој војсци, а током једног испада Кочапар (син Бодиновог стрица Радослава) копљем је усмртио неког Козара, кога је Јаквинта веома волела.³⁰ На наговор жене, у знак одмазде, Бодин је наредио да се под Дубровником одруби глава Браниславу, Гојиславу и Предихни.³¹ Тада је у граду дошло до колебања и неки су почели да размишљају о предаји града.³² Стога су Бодинови рођаци, укрцавши се на лађе, отпловили у Сплит,³³ одатле у Апулију, а из Апулије цару у Константинопољ. Потом је Бодин заузео Дубровник³⁴ и подигао тврђаву. Затим се вратио у Скадар. На самом крају овог описа Поп Дукљанин напомиње да је Бодин владао 26 година, а у 22. години је погубио браћу. „Када се напунило 26 година и пет месеци његове владавине, умре.“³⁵

²⁶ Ljetopis, 97–98; Рукопис Р 570 Народне библиотеке Србије; Orbin, 234–235; Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina, ed. *Sp. Nodilo*, Monumenta spectantia Historiam Slavorum meridionalium. Vol. XIV, Scriptores I, Zagrabiae 1883, 26–28; 206–209. Анонимови Анали налазе се у још неколико верзија које је Нодило сранио са главним рукописом (Матејићев, Стулићев и Задарски рукопис).

²⁷ *Јиречек*, Историја I, 139, сматрао је да је у питању легенда.

²⁸ Види напред.

²⁹ Ljetopis, 97, помиње 40 људи под оружјем; Orbin, има 400 војника; Ragnina, 206, такође 400.

³⁰ Ljetopis, 98. С друге стране, Orbin, 234; Ragnina, 206, Козара називају блиским рођаком краљице Јаквинте.

³¹ Orbin, 234, каже да су Бодинови рођаци смакнути испред цркве Св. Николе код Дубровника. Ова црква се налазила у тзв. Пријеком, односно у оном делу данашњег Дубровника који се у XI веку налазио с друге стране мочваре која је делила град од копна, а која је доцније насута и где се данас налази Страдун. Црква Св. Николе поменута је у изворима први пут 1296. године; упор. Liber Statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272, ed. *V. Bogišić — С. Јиречек*, Zagrabiae 1904, 198, „...usque ad ecclesiam s. Nicole de Campo.“ Археолошким ископавањима утврђено је да је црква Св. Николе била подигнута на темељима објекта који би могао најпре да буде кула. Коначни резултати ископавања никада нису објављени; упор. *И. Сивковић*, „Prospetto della cita di Ragusa“, нови извор за најранију историју византијског Дубровника, ЗРВИ 29/30 (1991) 142, нап. 16.

³² Orbin, 234–235, у загради напомиње да је то било седме године опсаде града.

³³ До 1097. године Сплит је признавао врховну власт Византије, када је потпао, уз сагласност Византије, под млетачког дужда; упор. *G. Novak*, Povijest Splita I–II, Split 1957, I, 72–73, нап. 136.

³⁴ Orbin, 235; Ragnina, 207, не помињу заузеће града већ само изградњу утврђења.

³⁵ Ljetopis, 98–99; Orbin, 234–235.

Препричани одељак Летописа Попа Дукљанина пружа само релативну хронологију догађаја. Из завршних реченица описа догађаја следи да је Бодин погубио своје рођаке у 22. години владавине, али без податка колико је опсада трајала. Четири године доцније Бодин је преминуо. Сам почетак опсаде и сукоб са рођацима може се датирати у време после 1090. године, када се завршава претходни хронолошки одељак у излагању Попа Дукљанина о Бодиновој владавини. На основу податка код Ане Комнине да је Бодин у октобру 1081. године предводио савезничку војску под Драчем што је довело до закључка да је он током лета исте године отпочео своју самосталну владавину — произилази да је Бодин умро 1107. године (1081 + 26). У том случају 22. година његове владавине, када је према Попу Дукљанину погубио рођаке, пада у 1103/1104. годину, када би требало да се одиграла и опсада Дубровника.

Насупрот византијским изворима, Поп Дукљанин није утврдио ниједну годину као почетак Бодинове владавине. Ипак, Попу Дукљанину је познато да је Бодин *imposuit diadema capiti suo et iussit se vocari imperatorem*.³⁶ Ово Бодиново проглашење за цара итекако је било познато византијским писцима, на основу чега се поуздано може закључити да се крунисање или проглашење за цара догодило у септембру/октобру 1072. године.³⁷ Уколико Поп Дукљанин рачуна Бодинову владавину од 1072. године, када је он био проглашен за цара Бугара, онда је 22. година његове владавине трајала од септембра/октобра 1093. до септембра/октобра 1094, а окончана је фебруара/марта 1099. године.

На основу података из Летописа Попа Дукљанина тешко се може утврдити како је писац одлучио да рачуна године Бодинове владавине, али је веома извесно, како је то учинио и са братом краља Михаила, Радославом, коме је, иако никада није самостално владао, ипак приписао 16 година владавине, да је у години владавине убрајао све године држања власти од оног тренутка када је брат или син врховног владара Дукље стекао макар иједан део земље.³⁸ У том случају Бодинових 26 година и пет месеци владавине Поп Дукљанин би требало да је рачунао од његовог крунисања за цара Бугара септембра/октобра 1072. године. Сам податак да је Бодин владао 26 година и пет месеци указује на то да је Поп Дукљанин располагао веома прецизним записом дужине његове владавине, јер у читавом његовом Летопису од 44 (самостална) владара само за њих 15 наводи укупан број година владавине, док само за тројицу наводи поред година и број

³⁶ Ljetopis, 95.

³⁷ Η συνέχια της Χρονογραφίας του Ιωάννου Σκυλίτση (Ioannes Skylitzes Continuatus), ed. Th. Tsolakis, Solun 1968, 163.5–16. О Бодиновом војевању са Византијом 1072. године, видети, Т. Живковић, Дукљанско-византијски рат 1072–1075. године, ИЧ 47 (2002) 44–48.

³⁸ Истоветан случај је у каснијим српским родословима и летописима који Стефану Немањи приписују 42 године власти (понекад и 48), спајајући време током којег је био само обласни жупан са оним када је владао Србијом као велики жупан; упор. Стари српски родослови и летописи, уред. Љ. Стојановић, Београд — Сремски Карловци 1927, 47, 170, 174–175, 177, 184, 190, итд. Код светог Саве број година Немањине владавине је 37, али је то такође збир укупне његове владавине; упор. Старе српске биографије, превео и објаснио М. Башић, Београд 1930, 7.

месеци — Светопелек, 40 година и четири месеца, Крепимир, 25 година и један месец, Бодин, 26 година и пет месеци.³⁹

Дубровачки аналисти пружају неке додатне и важне податке о самој опсади Дубровника, као што дају и неке битне хронолошке одреднице. Такође, требало би нагласити да Орбинова верзија Летописа Попа Дукљанина, на оном месту где се говори о погубљењу Бодинових рођака, у загради доноси податак да је то било седме године опсаде.⁴⁰ Код Орбина постоји још једна важна појединост, да Бодин није успео да заузме град, док је према ватиканској и београдској верзији Летописа Попа Дукљанина, град био заузет. Када се у виду има да је источни део Дубровника, Пустјерна, у XI веку још увек био ограђен дрвеном оградом,⁴¹ онда је веома јасно због чега се дубровачки писци у овом делу разликују од Дукљанина. Стари дубровачки град, где се налазио каштел Лаве на западној страни дубровачке хриди, Бодин није заузео, већ, можда, подграђе, које се налазило на источној страни дубровачке хриди. Још је вероватније да се податак о освајању града односи на насеље које се налазило на Пријеком. За удаљеног Дукљанина ово је било потпуно небитно, па је заступање дела града на Пустјерни или насеља на Пријеком протумачио као освајање Дубровника.⁴²

Најстарији дубровачки аналита, тзв. Аноним, говори о опсади Дубровника коју је отпочео краљ Босне 1001. године, некако непосредно пошто су Дубровчани склопили мир и уговор о савезу са Млечанима. Затим долази одељак под 1004. годином, где се описује ток рата и долазак војске босанског бана Стефана, разарање дубровачке околине, а потом и подизање утврђења преко пута дубровачке капије, које је блокирало мост преко кога су Дубровчани одржавали везу са копном. Овакво стање је потрајало четири године, а будући да су сами Дубровчани порушили мост између града и копна, преостала им је само поморска комуникација. Стога су Дубровчани, поред 500 војника које су Албанци⁴³ били дужни да им дају по уговору, унајмили још 5000 коњаника и пешака, који су почели да нападају територију босанског владара. Упади су натерали Стефана да дигне опсаду и да се врати у своју земљу. У поменутом утврђењу оставио је краљ посаду од 20 људи са задатком да не дозволе Дубровчанима излазак из града копненим путем. Следеће, 1005. године, склопили су Дубровчани мир са Стефаном, али је кула и даље остала у његовом поседу током наредних 11 година. Затим следи опис догађаја из 1016. године, када је заповедник тврђаве Вук Градић тајно преговарао са Дубровчанима, што је окончано предајом утврђења. Наводно је четири године био заповедник тврђаве. Следеће, 1017. године склопљен је мир који је трајао дуго година.⁴⁴

³⁹ Ljetopis, 56, 61, 99. Светопелек је легендарни владар и сасвим сигурно не припада дукљанској или некој другој јужнословенској владарској кући, док је Крепимир, највероватније, неки хрватски владар кога је Дукљанин унео у свој спис.

⁴⁰ Orbin, 234–235.

⁴¹ Упор. Т. Живковић, Легенда о Павлимиру Белу, ИЧ 50 (2004) 21.

⁴² Највероватније се ово односи на насеље на Пријеком.

⁴³ Податак се највероватније односи на помоћ коју је Дубровник имао из византијске теме Драч у северној Албанији.

⁴⁴ Anonymi, 26–28.

Никола Рањина је у својим Аналима комбиновао дубровачке записе и податке о опсади садржане у Летопису Попа Дукљанина. Рањина каже да је 1001. године почео рат са Бодином који је трајао четири године. Године 1004. Бодин шаље војску коју је предводио босански бан Стефан као његов вазал. Затим Рањина препричава Летопис Попа Дукљанина, уз исту ону напомену коју има и Орбин да је Бодин погубио браћу у седмој години опсаде. Пошто није могао да освоји град, подигао је тврђаву преко пута града. Затим, под 1008. годином, Бодин је склопио мир са Дубровчанима. Следећи подаци су под 1016. годином, када је склопљен мир са Стефаном, баном Босне и када су Дубровчани на дан Ускрса, првог априла, од Вука Градића, издајом заузели утврђење.⁴⁵

Дубровачки Анали, писани италијанским језиком, настали су у XVI веку. Излагање је било засновано на старијим летописима или летописним белешкама, највероватније записаним латинским језиком. Описујући опсаду Дубровника Никола Рањина се позива на стихове песника Милеција, који је стварао средином XIV века. Сам Милеције у неким стиховима помиње старије изворе, *ragnina prisca*, тј. старе летописе. Ови „стари летописи“ могли су најкасније да настану у претходном, XIII столећу.⁴⁶ Да су неки записи, из којих су писци најстаријих летописа преузимали податке из историје Дубровника, постојали и раније, може се несумњиво утврдити на основу исказа да је у пожару 1296. године уништен огроман број списа у Дубровнику.⁴⁷ Траг тог старијег записа налази се код Анонима који каже да су Дубровчани дошли у посед утврђења на Ускрс, док Никола Рањина изричито каже да је Ускрс тада падао 1. априла. Управо овај податак указује на то да је постојао савремени запис о заузимању утврђења и да је био датиран овим значајним црквеним празником. Заправо, тај податак је и одвео дубровачке анализе на погрешан хронолошки пут при датирању овог рата са Бодином. Наиме, Ускрс 1. априла пада у 974, 1016, 1089, 1100. и 1179. годину. Аналисти су се определили за 1016. годину. Крећући се наниже у хронологији и догађајима око опсаде Дубровника доспели су до 1004. године као почетка опсаде, будући да су поменули како је кула стајала 11 година.

Иако је 1016–11 = 1005, летописци су обратили пажњу и да година почиње у септембру, па су стога почетак рата ставили у 1004. годину. Тиме се лако може објаснити зашто су опсаду Дубровника ставили у ово време када Бодин сигурно није био владар. Али то показује да су опширнији описи опсаде Дубровника настали знатно касније. У излагању Анонима поменут је само босански владар Стефан, док су код Рањине и Милеција поменути Бодин и Стефан. У XIV веку, када се територија босанске државе сасвим приближила Дубровнику, а Дукља одавно престала да постоји као држава, летописцима који су користили

⁴⁵ Ragnina, 205–209.

⁴⁶ Ragnina, 209. Милецијеви стихови сачувани су фрагментарно само код Николе Рањине.

⁴⁷ Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451), ed. *Sp. Nodilo*, Monumenta spectantia Historiam Slavorum meridionalium, vol. 25, Zagrabiae 1893, 101, „In questo incendio perirono tutte l'antiche scritture e memorie a riserva di pochissime...“; упор. *B. Krekić*, Borba Dubrovnikova protiv vatre (XIII–XV v.), ЗРВИ 29/30 (1991) 170.

старије записе вероватно много тога није било јасно; посебно их је мучило у каквим су односима заправо Бодин и Стефан.

Већ код Милеција је приметан својеврстан хронолошки несклад. Он сам датира подизање куле у време Стефана, дуче Босне, за владавине цара Бодина, у време грчког (цара) Константина, деветог индикта. Личности се такође тешко могу хронолошки ускладити. Византијски цареви овог имена су Константин VIII (1025–1028); Константин IX Мономах (1042–1055) и Константин X Дука (1059–1067). Девети индикт за владавине ових царева пада само у 1025/1026. годину, на сам почетак царевања брата Василија II, Константина VIII. Већ извор који је користио Милеције био је нејасан, а он је оно што је тамо нашао покушао да преприча својим стиховима. С друге стране, већ је Милеције догађаје око опсаде Дубровника датирао 1016. годином („хиљаду и два пута по осам“).

Релативна хронологија дубровачких анализата показује понављање одређених бројева који означавају дужину трајања између два догађаја: то су четири, седам и једанаест. Први број, четири, тиче се укупне дужине трајања рата,⁴⁸ али и последњег периода постојања утврђења испред Дубровника, када је њом заповедао Вук Градић (4 + 4). Број седам, односно време када је Бодин погубио браћу највероватније је доцнији легендарни податак, заснован на библијском (негативном) значењу броја седам. Коначно, имајући испред себе ова два броја, аналисти су дошли до укупног трајања утврђења од $4 + 4 + 7 = 15$ година. Када се од 1016. године одузме ових 15 година долази се до 1001. године, којом су аналисти означили почетак рата. Оно што се намеће као решење јесте да су дубровачки аналисти, који су прибележили италијанску верзију Анала града Дубровника, самостално датирали догађаје и распоредили их под одређене године. То је било у XVI веку и веома је удаљено од догађаја који су описани у вези са опсадом Дубровника.

Задатак истраживача био би, стога, да покуша да проникне у најстарије записе који су послужили као окосница излагања о Бодиновој опсади Дубровника. Изворни подаци сачували су, можда, само податак да је босански бан Стефан, у време краља Бодина, опседао Дубровник током четири године. По свој прилици се ту налазио и податак да је на месту где је касније подигнута црква Св. Николе саграђена тврђава чија је посада чувала мост преко којег су Дубровчани прелазили на копно. Следећи податак који је за старијег летописца могао да буде од важности јесте сам чин заузимања тврђаве и склапање мира са Стефаном. Податак је вероватно почињао хронолошком одредницом да је до овога дошло на Ускрс, 1. априла. Исти запис је највероватније сачувао и име заповедника утврђења.

Подаци који се у дубровачким летописима налазе између поменуте две белешке старијег летописца настали су доцније. Опсада је попримила облик легенде. Седма година опсаде поменута је као библијски мотив како би се истакле размере несреће коју је град трпео због опсаде и тврђаве с друге стране моста.

⁴⁸ Само у једној рукописној верзији Анонима, дужина рата је три године (Annali Storani); упор. Anonymi, 26, nap. 1.

Предаја утврђења обогаћена је новим појединостима о преговорима за преузимање утврђења. Ово се опажа код Орбина који погубљење Бодинових рођака ставља код цркве Св. Николе, иако је ова црква саграђена касније.

Када се пречисте изворни подаци дубровачких анализата долази се до два основна хронолошка податка. Први, и најважнији, јесте да је до предаје утврђења дошло на Ускрс 1. априла. Други пружа релативну хронологију и тиче се четворогодишњег трајања тврђаве после Стефановог повлачења. Овом раздобљу претходила је сама опсада која је могла да потраје једну или две године. Тако би се описани догађаји под зидинама Дубровника, укључујући и предају утврђења Дубровчанима, одиграли током 5 или 6 година. Тек је тумачење познијих летописаца довело до продужења ових догађаја на укупно 16 година.

Уколико је до предаје утврђења дошло на Ускрс 1. априла, долази се до 1100. године, када је утврђење прешло у руке Дубровчана. Према Анониму претходно је већ био склопљен мир са Стефаном. Такође, четири последње године постојања тврђава је била под заповедништвом Вука Градића. Претходно је опсада и градња тврђаве обухваћена још једним четворогодишњим раздобљем, па би тако рат почео 1092/1093. године. Ана Комнина говори доста опширно о догађајима 1093/1094. године, када је Вукан, велики жупан Србије, ратовао на Косову са Византинцима. Рат је окончан 1094. године и велики жупан је предао двадесет талаца из редова својих сродника и жупана, укључујући и двојицу својих синоваца — Уроша и Стефана Вукана.⁴⁹ У том случају и акција против Дубровника спадала би у ово време ширих ратних операција против Византије. Чињеница да су Бодинови рођаци отпловили у Сплит, затим у Апулију, а потом у Константинопољ, код цара, јасно показује њихов однос према Царству, као што ће у годинама после Бодинове смрти Царство показати своју наклоност према овој грани дукљанске династије подржавајући их у борби за власт.⁵⁰

Уколико Поп Дукљанин рачуна Бодинову владавину од 1072. године, када је он проглашен за цара Бугара у септембру или октобру, онда је 22. година његове владавине била 1094. године, а његова смрт пада у 1098. годину. Тачније, пошто је крунисан у септембру/октобру 1072. године, умро је фебруара/марта 1099. године, када се навршило 26 година и пет месеци његове владавине.

Средњовековни владар је само једанпут могао да буде крунисан. Уколико би дошло до прекида у његовој владавини, као што је то случај са Бодином, који је два пута заробљаван од стране Византинаца, и те године су улазиле у укупан збир његове владавине. Такође, не треба заборавити да је Бодин крунисан за цара, што је титула већа и значајнија од краљевске, коју је имао његов отац, поготово што 1072. године Михаило још увек није био крунисан. Ако је икада и доbio од папе круну, онда је то било 1077. године, најмање пет година пошто је његов син био проглашен за бугарског цара.

⁴⁹ Alexiade II, 166.25–169.9; 184.10–27; ВИНЈ III, 386–389.

⁵⁰ Ljetopis, 99–105.

Могло би се закључити да је Бодин, у склопу општих војних операција 1091–1094. године, у које су били укључени и његови вазали — босански бан Стефан (према Дубровнику) и рашки жупан Вукан (према унутрашњости), опсео византијски Дубровник. Синови кнеза Радослава, Бранислав и браћа, држали су у Бодиново време Травунију и очигледно чинили провизантијску струју у Дукљи. Отуда су се склонили у Дубровник када је Бодин решио да се са њима разрачуна. Рашчишћавање односа у владарској породици у Дукљи није било само последица Јаквинтине зависти, како то представља Поп Дукљанин, већ сукоб две политичке концепције које су постојале у Дукљи. Једну је представљао Бодин и она је имала вероватно снажан ослонац у норманској јужној Италији, одакле је потицала и његова жена Јаквинта, док је друга рачунала на подршку Византије, а оличавали су је потомци кнеза Радослава, четвртог сина Стефана Војисављевића, кога је Бодин практично лишио власти.

Тако је до опсаде Дубровника дошло 1092/1093. године. Будући да се град показао отпорним, Бодин је, пошто је био присиљен да брани сопствене границе, морао да се повуче у Скадар 1094. године, вероватно под притиском византијске војске из Драча, која му је угрозила јужне границе, док је изградњом тврђаве покушао да блокира Дубровник. Послове око опсаде највероватније је поверио своме вазалу босанском бану Стефану. Већ 1096. године приликом проласка крсташке војске кроз Далмацију, Бодин је био у Скадру, где је вођама крсташа обећао безбедан пролазак кроз његову земљу.⁵¹ То је веома битан податак који показује да је Бодин већ тада дигао опсаду Дубровника.

Сада је јасније како су Дубровчани уопште смели да преузму утврђење испред града априла 1100. године. Будући да је Бодин фебруара/марта 1099. године умро, настало је његове чврсте руке којом је држао своје вазале у покорности — Стефана и Вукана. Тако је било могуће да Дубровчани склопе мир са босанским баном Стефаном и највероватније споразумно преузму утврђење, а затим да га без страха од Бодинове освете, сравне са земљом.⁵² Уколико је Бодин умро 1099. године, поступак Дубровчана постаје потпуно јасан. Такође, постаје јасније и ћутање византијских извора о Бодину после овог времена, јер Ана Комнина касније пише само о Вукану и његовим односима са Царством. Овако предложена хронологија догађаја може боље да разреши и нека друга питања хронологије владавине Бодинових наследника, коју је иначе тешко ускладити са до сада уобичајеном хронологијом краја Бодинове владавине (1101/1102 или 1107/1108).

⁵¹ Према вестима Рајмуна од Пија, који је водио један део крсташке војске кроз Далмацију, крсташа су далматинског краља (Бодина) затекли у Скадру, где су се побратимили и договорили о даљем проласку војске кроз његову земљу; упор. *Св. Новаковић*, Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима, Београд 1893, 202, нап. 1.

⁵² Познији дубровачки писац, Јуније Растић (умро 1735) такође сматра да је Бодин умро пре него што су Дубровчани преузели утврђење; Resti, 48.

Tibor Živković

TWO QUESTIONS FROM THE TIME OF KING BODIN'S RULE

In this paper we try to give reliable answer upon two major questions: did Bodin, king of Dioclea, capture Dyrrachion in 1085, as it is related in the Chronicle of the Priest of Dioclea, and when did he try to capture Dubrovnik (Ragusa).

The capture of Dyrrachion is not mentioned at Ane Comnene's Alexias. Byzantine princess wrote that citizens of Dyrrachion surrender the town to her father, the Emperor Alexios, after the death of the Norman ruler Robert Guiscard in 1085. On the other hand, the Priest of Dioclea says that Bodin, after the death of Robert Guiscard captured Dyrrachion which he gave back to the Byzantines after he signed the peace treaty with the Emperor. Both statements are not clear enough, but detailed analysis of both writings shows that Bodin took northern part of the theme of Dyrrachion and most probably tried to negotiate surrender of town itself, but he failed. Bodin's military activities against the Byzantine possessions in the theme of Dyrrachion could be placed between 1085 and 1090 when he was captured, being forced to sign peace treaty. The charter of antipope Clement III issued in 1089 to the archbishop of Antiparis, contain list of bishops which served in Dioclea, and only one of them — the bishop of Dulcigno (Ulcinj), had been earlier under the archbishop of Dyrrachion. In other words, Bodin took a very small part of the theme of Dyrrachion and southern borders of Dioclea were approximately the same as in the time of his father Michael.

The description of the siege of Dubrovnik is well preserved in Chronicle of the Priest of Dioclea as well by several other authors from Dubrovnik. The authors from Dubrovnik, which composed their Chronicles much later (from XIV to XVII century), made mistake in the chronology, assuming that the siege took place in 1104. Having at their disposal an old note, that Bodin's tower, which stood on the shores just opposite the wooden bridge which lead from Dubrovnik to the land, was captured on the first day of April during the Pascha, they calculated wrong year since Pascha on the first day of April was in 1016. Relative chronology, which is preserved in their description of the siege, yielded 11 years from the time Bodin built tower to cut off the defenders from the inland. In this period the authors from Dubrovnik put also seven years of siege, what was, most probably, the number taken from Bible. That way, the later authors from Dubrovnik assumed that Bodin conducted the siege of Dubrovnik in 1004/1005. On the first day of April Pascha was also in 1100 and that year should be taken as the year when the tower of Bodin was

captured and leveled to the ground. In that case, since the author from Dubrovnik knew that the tower stood for four years, it means that the end of siege was in 1096.

The Priest of Dioclea provides another clue for more accurate dating of the beginning of the siege. He says that Bodin beheaded his relatives in front of the walls of Dubrovnik during his 22nd year of rule, revealing from which year he calculates Bodin's rule, i.e. from september/october 1072, when Bodin was crowned as the Bulgarian emperor during the insurrection of the Bulgarians — and certainly not from 1085 when his father Michael died. Therefore, Bodin besieged Dubrovnik in 1092/1093.

The exact year of the Bodin's siege of Dubrovnik provides another interesting solution — the exact year of his death. Since 1096 was 22nd year of Bodin's rule, and Priest of Dioclea says that he died in the fifth month of 26th year of his rule — it means that Bodin died in February/March 1099.